

## KÜLTÜREL ETKİLEŞİMİN NİTELİKSEL DİNAMİKLERİ OLARAK SANATTA NORM'AL VE FORM'AL ÇELİŞKİLER

Metin EKER \*

### GİRİŞ

Bir kimlik göstergesi ve toplumsal bir olgu olarak KÜLTÜR'ün dinamik bir ögesi olan SANAT'la diyalektiğinin ortaya koyduğu gerçek; ortak bir yaşayış ve etkileşim sistematüğinde toplumun temel dinamiklerine ve formlarına oluşturuocu potansiyeller üretme müştereğine sahip olmalarıdır.

Sözkonusu diyalektik yapının ortak özellikleri; sürekli değişen ve gelişen dinamikler olarak amaç ve kapsam paralelliğinde aynı potansiyelleri içermeleridir. Kültürel ve sanatsal potansiyellerin örtüşmesi gerek bireysel ve gerekse toplumsal olarak belli bir "zihniyet" in (dünya görüşü) muhtevasında gözlemlenir. Bu bağlamda bir sanatçı, toplum içinde en komple ve kompleks kişilik karakteriyle ve bunun somut izlerini ortaya koyan anlayışla ön plana çıkar.

Kültürel yaşayış, bünyesinde , bir organizasyonu (teşkilatlanma) zaruri hisseder. Bu organizasyon rafine unsurları içerir. Bu organizasyonun biçimlenmesi, öncelikle şu nitelikleri oluşturmaya çalışır; Kimlik (Identity), Şahsiyet (Personalite), Anlayış (Mentalite) ve Özerklik (Otonomi). Toplumsal içerikli tüm etkenlerin temel dayanakları olan etik, estetik ve lojik değerler de bu kapsamda değerlen-dirilebilecek normları ifade eder.

Kültürün ve dolayısıyla sanatın en önemli aracı ve amacı, *insan* merkezli tüm problematiklerdir. İnsan; incelenen , gözlemlenebilen biçimiyle özel, özerk ve özgür bir varlık olarak sosyolojinin , psikolojinin ve ontolojinin ana kaynağı, hareket noktası olarak dikkat çeker.

Bir ilişkiler kompleksi olarak insanın dış dünya ile olan temas noktası; mekanik açmazlar içermeyen eşya ile zorunlu ilişkiler kapsamında ortaya koyduğu hesaplaşma

---

\* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Anasanat Dalı Öğretim Üyesi

süreci, öncelikle, “çevresini ve kendisini anlamasını sağlayan zihinsel süreçlerin toplamı”<sup>1</sup> olan bilinci sayesinde dengeye kavuşur. Bu, aynı zamanda bir “otokritik mekanizması” olarak da dikkat çeker. Oluşturucu ve dönüştürücü potansiyel kullanım gücünü biyo-psişik dinamiklerle “varoluşsal”(egzistansiyal) içeriklere taşıyan yapısıyla sanatçılar, toplum içinde, marjlarını kendi belirleyen insanlar olarak her zaman stratejik önem kazanırlar. İnsanlar arasındaki en önemli farkın, dünyayı algılayış biçimlerinde belirginleştiği görüşünden hareket edildiğinde -buna subjektif realite ile objektif realitenin çatışması da diyebiliriz- marjinal kişilik özellikleriyle diğer insanlarla çelişmesi sözkonusu olmaktadır.

İnsanın bir başarısı olarak sanat, onun bireysel anlayışıyla paralel gelişim gösteren sonuçların biçimlenmesinde tasarımsal ve sistematik olgular içermekte, kavramsal ve biçimsel modellere dayanmaktadır. Sanatçının ve dolayısıyla sanatın çevresiyle, toplumla olan etkileşiminde iletişimsel açıdan yaşadığı sorunların zorunlu bir ilgiyle gündeme gelmesi, toplumsal ve sanatsal platformların ortak sorunu olarak değerlendirilebilmektedir.

Üretim mantığı açısından bir yaklaşım sergilendiğinde sanat eserinin işlev ve varlık gerekçesi, öncelikle, sanatçının ön-kabulünden geçen bir formal amaçlılık ihtiva eder. Bireysel bir oluşum olarak sanatsal ürünün kültürel olma özelliği, zamana ve mekana yayılan niteliğiyle genel kabullenmişliklerin süzgecinden geçmesiyle gerçekleşir. Bu noktada, çelişki gibi görünen ama daha baştan itibaren bir örtüşme olarak gösterilebilen kültür-sanat etkileşiminin kimlik profili özelliklerinin ne olması gerektiği önem kazanmaktadır. Kültürel norm’lar ile sanatsal form’ların bileşke kesitlerinin etki-tepki tiplemesinde gözlemlenmesi gerekmektedir. Norm’al açıdan kültürel bir entropiye sürüklenmeyecek ve form’al açıdan da ontolojik bir karmaşaya yolaçmayacak bir etkileşim mantığının sorgulanması gerekmektedir.

Genel olanın özel olana müdahalesinin kaçınılmaz olduğu bir ortam yoğunluğunda, toplumsal anlayışla sanatsal anlayışın paralelliği, yapay ve zorlama etkenlerin ağırlığını üzerinde hisseder. Bu bağlamda, bireysel tutumlarla toplumsal tutumların değişme süreci ön plana çıkar. “Toplumsal etki sonucu oluşan tutum değişikliği farklı süreçleri içerir. Bunlar; uyma(kabullenme), özdeşleşme (aynılaşma) ve benimseme’dir.”<sup>2</sup> Kültürel normlar bir uzlaşım ortamında oluşur. Ve bunlar rasyonel olma durumundadır. Ancak bir rasyonelite, farklı toplumlarda farklı farklı olabilir. Çünkü burada sözkonusu olan, o toplumun kendisine ait gelenek, görenek, örf ve adetleriyle somutlaştırılmış genel kabullenmişlik bileşkesinin yine o topluma ait rasyoneliteyi ifade etmesidir. Farklı kültürlerin olgusal içerikleri, birbirleriyle olan münasebetlerinde etkilenmeye yolaçan sonuçlar doğurmaktadır. Bunun en bariz gözlemlendiği yer ise daha çok sanatsal formlara yansıyan tesirler olarak gösterilebilir. “Telkin, taklit ve zorlama (otorite baskısı) yollarının hiçbiri de rasyonel değildir”<sup>3</sup>

Sanatsal formları ortaya çıkaran etkenlerle onu devam ettiren etkenler aynıdır. Ortak bir potansiyel varlıkla doğrudan alakalı olan bu durum, kültür-sanat etkileşimini de ortaya koyar. Bir sanat formunun oluşumu, toplum bünyesinde doğan ve gelişen bütün

<sup>1</sup> Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İst.1989(7), s.33-34.

<sup>2</sup> Metin Inceoğlu, *Tutum-Algı-İletişim*, V Yayınları, Ank.1993, s.30.

<sup>3</sup> Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İst.1995(9), s.103.

ihtiyaçlara sanatçının verdiği tamamen bireysel cevaplardır. Gelenekselliği içeren kültürel unsurlar, sanatta, yenilikçi unsurlara kanalize olmak zorundadır. Sanat geleneksel kalamaz. "Geleneksel kültür, o ülke kültürlerinin katmanları üzerinde kendisini, evreni ve çağı sorgulamaktan geçer. Kendi dinamikleri üzerinde durarak, çağlar öncesinden günümüze gelerek."<sup>4</sup> "Kültürel katılım, sanatsal üretim, kişiyi, yaşam savaşının anlamsızlığı, sıradan ilişkilerin ve yaşantıların boğuculuğu, toplumsal ve siyasal mekanizmaların engelleyiciliği duygularını aşmaya götürür."<sup>5</sup>

"Bir sosyal norm, bir cemiyette yaşayan insanların neyi, ne zaman ve nasıl yapması gerektiğini bildiren kaidelerdir."<sup>6</sup> "Her davranış, her inanç kültürün bir parçasıdır ve kültürün öbür özellikleriyle de bağlantı halindedir. Kısacası her normatif davranışın bir manası vardır. Üstelik her davranış onun oluştuğu ortam ile sıkı sıkıya bağlantı halindedir."<sup>7</sup> Sanatta sözkonusu olan norm'ların özelliği ise, toplumsal değerlerin bir göstergesi olarak kültürü yansıtmada gizlidir. Daha önce de bahsettiğimiz kimlik, şahsiyet, anlayış ve özerklik bütünü, sanat-kültür etkileşimi bünyesinde gelişen olgusal bütünlüktür aynı zamanda. "Sanat bir kimlik göstergesi olarak ister istemez, kimliği oluşturan pek çok asal öge ile hem sebep hem de sonuç ilişkisi içinde olmak zorunda kalır."<sup>8</sup> Bir kültür hadisesi bağlamında sanat, "özü itibariyle insanlığın kültüre kattığı duygusal bir özellik"<sup>9</sup> olarak dikkat çeker. "Kültür; inanç ve gelenekler ile sanatsal duygu ve düşüncelerin biçimlendirdiği bilimsel ve teknolojik gelişmelerle oluşan geniş anlamıyla bir uygarlıktır"<sup>10</sup> Bir kültür ölçütünün ana karakterini biçimlendiren sanatsal formlar bir kültür organizmasının hayati kaynağı olarak dikkat çeker. Kültür normları ile sanat formlarının özelliği mekanistik ve hümanistik boyutlarıyla fonksiyonellik ifade etmeleridir. Çünkü sanatın fonksiyonu bireysel, eğitimsel, toplumsal ve dolayısıyla kültürel sonuçları içermektedir.

## SONUÇ-DEĞERLENDİRME

Kültürel etkileşimin niteliksel dinamiklerinin sanatsal bir platform bünyesinde irdelenmesi , belli olgusal içerikler üzerinde yoğunlaşma ile belli sınırların çizilmesine imkan sağlar. Bu etkileşimin ana teması olarak "norm" ve "form" kavramlarının bu süreçte aracı görev niteliğiyle ele alınması gerekmektedir.

Kültürel etkileşimin niteliksel dinamikleri olarak sanatta sözkonusu olan "norm'al" ve "form'al" çelişkiler belli başlı şu içeriklerde temellendirilebilir:

<sup>4</sup> Abdülkadir Günyuz, "Geleneksele Çağdaş Yorum", Türkiye'de Sanat P.S.D., S.12, İst. Ocak/Şubat 1994, s.45.

<sup>5</sup> Bekir Onur, "Siyasal Toplumsallaşma ve Kültür", Milli Kültür Dergisi, Kültür Bak. Yay., S.91, Ank.Nisan 1992, s.16.

<sup>6</sup> Erol Güngör, a.g.e., s.88.

<sup>7</sup> Erol güngör, a.e., s.103.

<sup>8</sup> Sıtkı M. Erineç, Kültür Sanat-Sanat Kültür, Çınar Yayınları, İst.1995, s.81.

<sup>9</sup> Nihat Bilgen, "Kalkınma ve Sanat", Ülke Kalkınmasında Sanatın Yeri (Tebliğler), H.Ü.G.S.F.Yayınları, Ank. 6-8 Mayıs 1991, s.25.

<sup>10</sup> Kemal Baytaş, "Kültür ve Sanatın Toplum Kalkınmasındaki Rolü", a.e., s.19.

1. Kültür sanat etkileşiminden bahsedilirken, öncelikle iletişim (communication) sürecinin tahlil edilmesi gerekmektedir. Son derece dinamik bir pratik olarak etkileşim, toplumsal ilişkiler pratiği olarak iletişim kanalıyla sağlandığına göre, bu süreçte, iletişim araçları ve kanallarının etkililiğinin değerlendirilmesi gerekmektedir. "Bir kişinin davranışını veya zihinsel durumunu eklemek süreci olarak iletişim, bir süreç okulu kapsamında, toplum birimlerinden, özellikle sosyoloji ve psikolojiden yararlanma ve kendisini iletişim eylemlerine adanma eğilimindedir."<sup>11</sup>

2. Sanatın genel otonomisine bireysel otonominin yansıtış süreci olarak ele alınan etkileşim sürecinde ise, özellikle kültürün ve sanatın ana kaynağı ve malzemesi olan antropo-dinamiklere yönelmesi zaruriyetinin varlığı gözardı edilmemelidir.

3. Toplumun sanatla olan ilgisi ve ilişkisi, o toplumun bünyesinde gelişen bir dinamik olarak sanatın toplumu yansıtmaya bağlıdır. Bu bağlamda sanat, toplumsal aracılığa dayalı bir yansı etkinliği niteliğine kavuşmaktadır. Sanatın topluma tabi olması şeklinde bir zorunluluk olmamasına rağmen, toplumdan bağımsız bir sanatın da yaşam savaşı vereceği gerçeği ön plana çıkmaktadır. Buna, sanatın ortaya koyduğu bir kimlik arayışında en önemli dayanağının içinde bulunduğu toplumun kimlik profili ile örtüşmesi gerekliliği de denilebilir.

4. Bir uzlaşım ortamında gerçekleşen ve toplumsal kabullenmişlikleri ifade eden kültür normları ile bireysel hesaplaşma ve marjinal kişilik oluşumlarıyla somutlaşan sanatsal formların toplumsal ve siyasal etki/lenmelere maruz kalması, özellikle sanat eserini ortaya çıkaran etkenlere müdahale şeklinde algılanabilir. Konformik yapı (uyguculuk) olarak da adlandırılan bu durum, üretim sürecinde geciktirici bir nitelik taşıyabilir. Sanatın özerk yapısında sözkonusu olan bireysel üretim, tüketim aşamasında genele yansımakta ve ortak bir tüketim mantığı oluşturabilmektedir.

5. Sanatsal ürünün hümanistik ve mekanistik boyutu, toplum şistematiğinde tüketimde ortaklığı gündeme getirmektedir. Üretimde ortaklığın değil de daha çok tüketimde ortaklığın sözkonusu olduğu bir ortamda, iletişim araçlarının da son derece aktif etkileriyle bir sistemin hangi rasyonel oluşumlara kapı açtığı önemli olmaktadır. Bu bağlamda bir rasyonalite sorunu kapsamında, sanatın ve dolayısıyla kültürel anlayışın "milli"lik özelliğinin bir asimülasyona (özümleme) maruz kalmaması önemle vurgulanabilir. Çünkü modele dayalı taklit olarak nitelendirilebilecek simülatif değerlerin asimülasyon süreciyle bir milletin, toplumun kendi kültürel ve sanatsal değerlerini olumsuz bir şekilde etkileyebilir.

---

<sup>11</sup> John Fiske, İletişim Çalışmalarına Giriş, Çev.Stüleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları, Ank.1996, s.16,30.